

До спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28
у Харківському національному університеті
імені В. Н. Каразіна

В І Д Г У К

офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри
цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого

Гусарова Костянтина Володимировича - на дисертацію

Рябченка Юрія Юрійовича

«Суб'єкт цивільного процесуального права у сучасній парадигмі права», подану
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

зі спеціальності 12.00.03 –

цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Людина як правова індивідуальність займає центральне місце у національній правовій системі. Зазначене, у взаємозв'язку із засадами принципу верховенства права, визначає подальші напрями її вдосконалення, серед яких ключовим є розвиток гарантій прав людини, у тому числі – і як учасника судового процесу. Серед вчених-правників ще з 2000-х років поступово почала набирати масовий характер позиція щодо зростаючого значення цінностей природного права стосовно врегулювання суспільних відносин.

Аксіоматичним є твердження щодо закріплення у процесуальній формі відправлення правосуддя гарантій прав особи у зв'язку із розглядом її справи. З іншого боку, правозастосовчий характер діяльності суду зумовлює превалювання підходів юридичного позитивізму при її врегулюванні. Не оспорюючи цінність такого підходу до врегулювання процесуальної форми, доцільно вказати про фактичне проникнення саме природно-правових підходів також і у цю сферу, зміцнення їх позицій. Такий висновок можна зробити виходячи з аналізу останніх істотних змін до чинного процесуального законодавства, зокрема: запровадження принципів верховенства права (ч. 1 ст. 10 ЦПК України), пропорційності (11 ЦПК України).

Зазначене свідчить про необхідність оновлення теоретичних засад цивільного процесуального права, зокрема – і стосовно участі особи у судовому

процесі та гарантій такої участі. Традиційно особа у цивільному процесуальному праві розглядається як учасник цивільного процесуального правовідношення. Втім, такий підхід не надає належної теоретичної основи для відповідей на питання щодо: оновлення системи гарантій доступу особи до участі у судовому процесі; вдосконалення застосування судового розсуду; розвитку спрощеної форми провадження у суді та пов'язаних із цим гарантій участі особи у вирішенні її справи та інших.

Слід відмітити посилення сьогодні змагальних засад цивільного судового процесу, інтенсивний розвиток гарантій прав його учасників: запровадження процедури, фактично, «розкриття доказів» при зверненні до суду (ч. 9 ст. 83 ЦПК України); деталізація підстав ухвалення заочного рішення у справі (ч. 1 ст. 280 ЦПК України); деталізація підстав скасування рішення суду вищестоящим судом у випадку наявності грубих порушень судом норм процесуального права (ч. 3 ст. 376 ЦПК України).

З іншого боку, мають місце законодавчі новели, які отримали достатньо спірну оцінку з боку юридичної громадськості і які свідчать про певний брак теоретичної основи вдосконалення статусу особи у судовому процесі в сучасних умовах: введення таких учасників судового процесу, як помічник судді, експерт з питань права; спірність законодавчого підходу при визначенні санкцій у зв'язку із зловживанням учасником судового процесу своїми процесуальними правами; прогалини у визначенні процесуального статусу учасників окремих проваджень і процедур тощо.

Подане на рецензування дослідження присвячене оновленню теоретичних засад участі особи у судовому процесі із врахуванням нових тенденцій поширення природно-правових підходів у цивільному процесуальному регулюванні, формуванню єдиної концепції особи у цивільному судовому процесі, визначенню на цій основі напрямків вдосконалення гарантій участі у судовому процесі особи, чинного цивільного процесуального законодавства в цілому (стор.23 дисертації). З огляду на наведене, актуальність поданого дисертаційного дослідження не викликає сумнівів.

Наукові положення дисертаційного дослідження, висновки та рекомендації, сформульовані автором, є обґрунтованими та достовірними.

Автором належним чином застосовано загальнонаукові та спеціально юридичні методи дослідження. Так, вдале застосування, зокрема формально-логічного методу дозволило побудувати складну, але прозору та не суперечливу юридичну конструкцію суб'єкта цивільного процесуального права (стор. 83-84, 96-97, 324, 378, 382-383 дисертації).

Загалом опрацьований матеріал може бути охарактеризований як репрезентативний. З вказаних та інших питань роботи досліджено матеріали діяльності компетентних органів: матеріали узагальнень практики діяльності органів судової влади, роз'яснення вищих судових інстанцій, рішення Конституційного Суду України, матеріали практики Європейського суду з прав людини. Здійснено ґрунтовне дослідження також періодичних видань з наведеної та суміжної проблематики. Опрацьовано матеріали діяльності нормотворчих органів: програмні документи щодо напрямів розвитку національної правової системи, проекти законів України та матеріали до них тощо. Крім того, в достатній мірі приділена увага матеріалам діяльності зарубіжних органів влади, наукові огляди щодо цього у достатній кількості.

Результати дослідження автора у повній мірі оприлюднені у періодичних виданнях та апробовані на наукових конференціях, окремі з яких – відбулись поза межами України.

Визначена автором структура дисертаційного дослідження відповідає окресленій меті та поставленим завданням. Визначені мета роботи та перелік завдань сформульовані коректно, не суперечливо, вичерпно відображають наукову проблему, яка розв'язується у роботі (стор. 20-21 дисертації).

Опрацьована при виконанні дисертаційного дослідження кількість нормативних та наукових джерел (506 найменувань), є належною та достатньою щодо вирішуваної проблематики. Використана достатній обсяг результатів робіт провідних науковців у галузі цивільного процесуального права та суміжних галузей права, а також – з філософії права. Вказане також

свідчить про обґрунтованість та достовірність результатів наукового дослідження.

Наукова новизна і практична значущість одержаних результатів.

Автором розроблено концептуальні положення, що відрізняються науковою новизною і мають істотне теоретичне й практичне значення. За результатами дослідження вирішено наукову проблему визначення категорії суб'єкта цивільного процесуального права, подальших напрямів вдосконалення цієї категорії з урахуванням визначального характеру природно-правового підходу у правовому регулюванні правового статусу суб'єкта цивільного процесуального права, відображення прав людини джерелом формування галузі цивільного процесуального права, що характеризує наявний стан та тенденції розвитку національної правової системи загалом та зазначеної галузі права зокрема (стор. 20 дисертації).

На принципово нових засадах досліджено генезу теоретичних положень щодо участі особи у судовому процесі, у порівняльному аспекті із положеннями про учасника цивільного процесуального правовідношення. Обґрунтовано значно ширший характер поняття суб'єкта цивільного процесуального права порівняно із поняттям учасника цивільного процесуального правовідношення, з огляду на визначення основою такого суб'єкта категорії людини у праві (стор. 67-68, 122-123, 124 дисертації).

Детально досліджено правові властивості людини, що реалізуються у цивільному процесуальному правовідношенні. Зокрема, розкрито зміст таких властивостей, як: ідентифікуюча властивість, правова воля, сукупність правовідносин та правових зв'язків, правова свідомість, активний характер діяльності, правосуб'єктність, соціально-правова цінність – у співвідношенні із положеннями науки цивільного процесуального права, а також положеннями та умовами участі особи у судовому процесі (стор. 63-67, 139, 161-171, 210-214, 332-338 дисертації).

Застосування підходу щодо виділення єдиної концепції суб'єкта цивільного процесуального права зумовило визначення єдиної конструкції його

цивільного процесуального статусу, що поєднує собою усіх вказаних суб'єктів, попри різні виконувані ними функції у процесі (суд, позивач, свідок тощо), а також охарактеризувати елементи зазначеної конструкції (стор. 83-84, 96-97, 326, 327, 382-383 дисертації). Принципового значення в контексті цього дослідження набуває теза щодо втілення природно-правової складової суб'єкта цивільного процесуального права у такому елементі його процесуального статусу, як принципи цивільного процесуального права (стор. 92-93 дисертації).

Обґрунтовується авторська позиція щодо дискусійного на сьогодні питання цивільної процесуальної відповідальності та її меж та вказано на доцільність виділення позитивної цивільної процесуальної відповідальності як обов'язку учасника судового процесу належним чином реалізувати свої процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки (стор. 105, 383 дисертації).

Характеризуючим авторське сприйняття категорії «суб'єкт цивільного процесуального права» є визначення його системоутворюючого впливу для розвитку галузі цивільного процесуального права. Такий вплив обґрунтовується виходячи з вихідного характеру суб'єкта у філософії, як джерела певних явищ, властивостей тощо. З цієї позиції вихідною категорією щодо визначення суб'єкта цивільного процесуального права обґрунтовано постає людина (стор. 65-66, 122, 382 дисертації). Напрямки впливу суб'єкта цивільного процесуального права на відповідну галузі визначені виходячи з: співвідношення суб'єкта цивільного процесуального права із цією галуззю; усталеної позиції щодо виділення загальних положень науки цивільного процесуального права та окремих його інститутів. Обґрунтовується вплив суб'єкта цивільного процесуального права на усі засади та інститути цивільного процесуального права. Такий підхід повністю узгоджується із усталеною у національній правовій доктрині позицією щодо визнання людини головною соціальною цінністю.

Заслуговують на підтримку визначені автором напрямки впливу положень доктрини цивільного процесуального права на формування положень

щодо суб'єкта цивільного процесуального права. Обґрунтовується цілепокладаюче значення положень доктрини цивільного процесуального права стосовно конкретних суб'єктів цієї галузі, зокрема в аспекті визначення мети їх діяльності, що визначає їх процесуальну правосуб'єктність (стор. 383 дисертації). Це складає перший напрям впливу. Другим напрямом визначено елементи суб'єкта цивільного процесуального права, що безпосередньо характеризують конкретного суб'єкта. Такими визначено: громадянство, юридичні гарантії діяльності, юридична відповідальність в рамках цивільних процесуальних правовідносин. Вказані елементи визначено на підставі аналізу існуючих наукових напрацювань, зокрема – С.С. Бичкової. Останнім напрямом визначено елементи правового статусу зазначеного суб'єкта: цивільні процесуальні норми; цивільна процесуальна правосуб'єктність; принципи цивільного процесуального права; цивільний процесуальний статус учасника цивільного процесуального правовідношення (процесуальні права та обов'язки (повноваження)) (стор. 93-94, 97 дисертації). Новаційність позиції автора не є завадою для її підтримання з огляду на її послідовність та повну обґрунтованість у роботі.

Автором розвиваються наукові положення щодо загалом широковживаної у науці цивільного процесуального права категорії «учасник цивільного процесуального правовідношення» шляхом порівняльного аналізу її із центральною категорією цього дослідження – «суб'єкт цивільного процесуального права» (стор. 68 дисертації). Вказаний аналіз здійснюється у контексті дослідження, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку галузі цивільного процесуального права. Послідовно обґрунтовується характер категорії «суб'єкт цивільного процесуального права» стосовно розглядуваної категорії. Зазначене відмежування проводиться з огляду на виділення у змісті суб'єкта цивільного процесуального права його до процесуальної складової, а також – виділення загальної частини розглядуваного суб'єкта. Зазначена новаційна авторська позиція заслуговує на підтримку.

Подане на рецензування дослідження носить завершений характер, завдання виконані повною мірою, мета досягнута. Його виконання характеризується логічністю, а положення, висновки та пропозиції – обґрунтованістю та достовірністю. Автором приділено значну увагу положенням практики Європейського суду з прав людини, а також враховано процеси інтеграції правової системи України до Європейського правового простору.

Позитивними рисами роботи можливо вказати вдале застосування автором нових категорій та методів сучасної правової науки, що пов'язані із розвитком положень стосовно природно-правових підходів, а також положень принципу верховенства права. На окрему позитивну оцінку заслуговує узгодженість та несуперечливість складної та новаційної конструкції суб'єкта цивільного процесуального права, її узгодженість із ключовими положеннями сучасної доктрини цивільного процесуального права, тенденціями розвитку цивільного процесуального законодавства.

На сторінці 154 роботи Ю.Ю. Рябченко вірно відмічає про відсутність значних змін до ЦПК України і до інших актів вітчизняного законодавства щодо закріплення процесуальної форми розгляду справ за позовами про захист прав невизначеного кола осіб, що призводить до неможливості ефективного захисту суспільних відносин даного типу.

Результати роботи, що характеризуються науковою новизною або практичною значущістю, повною мірою відображено у відповідних структурних частинах роботи: вступі, висновках до розділів, загальних висновках.

Результати проведеного дослідження мають також практичне значення, що полягає у можливості використання їх як у правотворчій, так і у правозастосовчій сферах, а також – у навчальному процесі. Зокрема, автором виділені конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства, а також окреслено напрями його вдосконалення, що може бути використано при внесенні відповідних змін.

Авторська концепція суб'єкта цивільного процесуального права, положення щодо гарантій участі особи у судовому процесі можуть стати підґрунтям для формування роз'яснень щодо застосування судами чинного цивільного процесуального законодавства.

Відмічаючи загальну обґрунтованість, достовірність результатів наукового дослідження, їх відповідність базовим науковим концепціям, слід вказати на **наявність окремих дискусійних результатів дослідження:**

1. Розмірковуючи над розвитком гарантій прав людини у цивільному судочинстві в цілому та посилення впливу засад верховенства права, дисертанту, вважаю, не доцільно приділяти увагу принципу верховенства права у цивільному процесі в поєднанні з принципом законності у зв'язку з відсутністю у теперішній час нормативного врегулювання останнього (стор. 45-55 дисертації).

2. Позиція автора щодо не розкриття в науковій літературі поняття «суб'єкт права» (підрозділ 1.2 дисертації) поділяється рецензентом. Проте поза науковою увагою Ю.Ю.Рябченка залишились питання про зміст цивільної процесуальної правосуб'єктності тих суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, котрі не приймали участі у розгляді справи судом, однак орган судової влади вирішив питання при розгляді цивільної справи про їх права та обов'язки. У зв'язку з цим неможна погодитись із думкою дисертанта про те, що цивільним процесуальним законодавством вичерпно визначається перелік цивільних процесуальних статусів учасників розгляду справи (стор. 66 дисертації). В доповнення до вказаного зауваження вважаю за необхідне вказати про бракування в дисертаційному дослідженні характеристики процесуально-правового становища прокурора. Лише декілька абзаців тексту роботи на сторінках 261 та 262 дисертації присвячені вказаному суб'єктові цивільного процесуального права. В той же час при дослідженні участі учасників справи при інстанційному перегляді судових рішень зміст правосуб'єктності прокурора характеризується, проте лише на вказаних стадіях.

3. Зауваження викликає висновок здобувача про визначення практики ЄСПЛ одним із джерел проникнення природно-правових наслідків у національну доктрину цивільного процесуального права (стор. 123 дисертації). Навряд чи цей висновок заслуговує на висновок дисертації докторського рівня, оскільки є, вважаю, загальновідомим положенням у сучасному часі. У зв'язку з цим, враховуючи формування змісту верховенства права зазначеним міжнародним судовим органом, юрисдикція якого визнана Україною, не зайвим було б почути думку Ю.Ю.Рябченка щодо особливостей участі суб'єктів цивільного процесуального права під час агресії Російської Федерації щодо територіальної цілісності України у цивільному процесі в аспекті доступності правосуддя для вказаних осіб, належного повідомлення з боку органів судової влади про час та місце розгляду справи, можливості подачі доказів, отриманих на окупованих територіях тощо.

4. Викликає непогодження авторський висновок (стор. 160 дисертації) відносно перспективності надання суду повноважень щодо з'ясування обставин справи та витребування доказів з власної ініціативи. Від такого «інквізиційного» підходу законодавець справедливо відмовився наприкінці дев'яностих років минулого століття при початку побудови цивільного процесуального права на засадах «чистої» змагальності та диспозитивності у позовному провадженні.

5. Для рецензента залишилась не помітною характеристика процесуально-правового статусу заінтересованої особи у справах окремого провадження. Адже норми ЦПК України доволі часто не визначають кола заінтересованих осіб та їх ознак на відміну від заявників. У зв'язку з цим автору пропонується на основі аналізу судової практики розробити критерії віднесення до заінтересованих осіб у справах окремого провадження тієї чи іншої особи.

Проте зазначені зауваження торкаються лише окремих питань дослідження, не торкаються положень наукової новизни, виконання завдань дослідження та не впливають на його результат, не свідчать про неповноту дослідження чи його необґрунтованість в цілому.

Разом з цим, у представленому дослідженні вирішується *наукова проблема*, зазначена у вступі роботи, що має важливе значення для розвитку галузі цивільного процесуального права. Наукові результати, положення отримані автором особисто, є цілісними, взаємопов'язаними та у взаємозв'язку дозволяють досягти мету дослідження.

Зазначені результати, положення повністю знайшли відображення у одноособовій монографії, наукових публікаціях (як вітчизняних фахових, так і зарубіжних виданнях), а також апробовані на наукових конференціях, окремі з яких відбулись за межами України. Кількість публікацій є достатньою та, що приємно, значно більшою, ніж встановлені мінімальні вимоги для оприлюднення результатів даного виду дисертацій.

Результати дисертаційного дослідження відображені повною мірою у авторефераті. Знайомство як з текстом дисертації Ю.Ю.Рябченка, так і з змістом автореферату, дозволяє прийти до висновку про відсутність у дослідженні привласнення авторства чи чужого твору науки та про відсутність випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора.

Отже, дисертаційне дослідження Рябченка Юрія Юрійовича «Суб'єкт цивільного процесуального права у сучасній парадигмі права» відповідає вимогам, що ставляться до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Автор зазначеного дисертаційного дослідження — Рябченко Юрій Юрійович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, а дисертація — позитивної оцінки з боку членів спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна.

03.05.19 р.

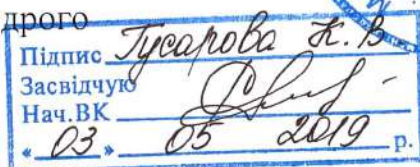
Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,

професор, завідувач кафедри цивільного процесу

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Гусаров К.В.